

Yazd University

doi : 10.22034/MCAL.2025.22560.2456

Analyzing the Image of Iran in the Manifestation of Aesthetic Thoughts: A case study of Mohammad Mehdi Javaheri Poetry

Hojjat Rasouli, Professor, Department of Arabic Language and Literature, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Abolhassan Amin Moghaddesi, Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran.

Seyedeh Firouzeh Hosseini*, Graduate of the Department of Arabic Language and Literature, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Received: 2025/02/06

Accepted: 2025/12/07

Introduction

In contemporary times, there are common areas and intellectual, political, religious and historical proximity between the two nations of Iran and Iraq. Cultural impacts have actually occurred in these two countries more than in the past. In this regard, Mohammad Mehdi Javaheri (1900-1997), as one of the most influential literary figures, has made a great contribution to the advancement of science and literature. Javaheri's concern for the culture and civilization of other nations is a prominent feature of his poems. Javaheri's studies were not limited to Arabic literature, but the poet's scientific and literary outlook led him to study the culture and literature of other nations as well. The important issue is Javaheri's style of expression and innovation to present poems about Iran. In these poems, he introduced Iran, its culture and civilization by using various aesthetic methods. His different language and detailed descriptions created problems for him, such that he was accused of being Iranian and a chauvinist (Gibran & Suleiman, 2003: 33). Therefore, analyzing his works in this area and discovering his linguistic techniques to introduce Iran is important. The question is 'What linguistic and aesthetic techniques did Javaheri use to present the image of Iran?' and 'What innovations did Javaheri achieve in his poems about Iran?'

Methodology

The present study is conducted through formalistic criticisms and a descriptive-analytical method to examine the linguistic and content of Javaheri's poems about Iran. It seeks to understand the role of various cultural, literary, historical elements, and natural manifestations of Iran in Javaheri's linguistic and artistic innovations.

Results and Discussion

The influence of Iran's natural features is evident in Javaheri's poetic spirits. In his view, Iran, with its beautiful nature, is a civilized country with an ancient history that has nurtured many scholars and is saturated with the spirits of Hafez, Sadi, Khayyam, Ferdowsi, Nezami, Arif, and Iraj. Javaheri's poems show that he was fascinated by Iranian nature. To describe the natural landscapes of Iran, he paid attention to details and presented them in a flow of sentences so that the transfer of concepts can be easily done; hence, the reader easily reaches the ideologies of the text. He depicted his thoughts about the places of Iran so beautifully and with his true emotion as if he belonged to that place, so much so that he was accused of being an Iranian chauvinist. In his poems, Javaheri combined several styles and techniques and did not limit himself to fixed structures. The variety of repetitions, news and essay sentences as well as the use of ancient words indicates that he tried to present a beautiful image of Iran in accordance with the content, attracting the attention of the audience and arousing their feelings and emotions with various techniques. After entering Iran, he embellished his poems more and more with literary and rhetorical techniques in such a way that his poems are considered special at that time. This is because he was able to suddenly change the mentality of the people who had known him as a political and social poet until then.

Conclusion

Javaheri's poems about Iran are an example of his poetic experience, with diverse linguistic techniques. He has intelligently presented his inner thoughts about Iran and beautifully embodied his views in expressive and linguistic methods. The content of his poems about Iran evokes in the reader the mutual connection between this land and Iraq and is closely related to history, literature, society, culture, politics, religious teachings and even natural beauties. By depicting the natural, cultural, literary, scientific and historical symbols of Iran and by highlighting the textual messages in the form of prominent phrases mixed with literary and aesthetic industries, Javaheri aims to introduce Iran as a civilized country; guide the audience's mind to the inner messages of the text and make them reflect more on this ancient land, while preserving the literary nature of the ode. He has thus brought about a new form of expression and an upgrade to his poems. Javaheri has taken an effective step to culturally and literarily fuse the two countries of Iran and Iraq. The image that he presents of Iran is a completely realistic one. His view of Iran is more of a non-political view. He has given more value to the cultural, historical, civilizational, and literary dimensions of Iran.

Keywords: Contemporary Arabic poetry, Mohammad Mehdi Javaheri, Iran, Culture and civilization, Formalism.

References

- Abdul Muttalib, Mohammad (1994). Rhetoric and style, first edition, Cairo: Al-Masriyya Al-Alamiya Publishing Company. [In Arabic]
- Ahmadi, Babak (2002). Structure and Interpretation of the Text, Tehran: Alam Publishing Center. [In Persian]
- Alavi Moghadam, Mahyar (1998). Theories of Contemporary Literary Criticism, Formalism and Structuralism, First Edition. Tehran: Samt Publications. [In Persian]
- Al-Ghirwani, Ibn Rasheeq (1972). Al-Umda fi Mahasan al-Sha'ar and criticism, Tah: Mohammad Mohiuddin Abd al-Hamid, (1), Beirut: Dar al-Jeel. [In Arabic]
- Al-Jawaheri, Mohammad Mahdi (1988). Zikriati, first volume, first edition, Damascus: Dar al-Rafidin Publications. [In Arabic]
- Al-Jawaheri, Muhammad Mahdi (1972). Diwan Al-Jawaheri, (3), Beirut: Dar Al-Awda. [In Arabic]
- Al-Jyousi, Salmi Khadra (2001). Trends and movements in the Arabic poetry of Hadith, Beirut: Center for Islamic Studies. [In Arabic]
- Al-Malaika, Nazik (1967). Problems of contemporary Arabic poetry, third edition: Ennahda school. [In Arabic]
- Al-Samarai, Ibrahim (1969). The Language of Poetry at Al-Jawaheri, (Mohammed Mahdi Al-Jawaheri Critical Studies), edited by Hadi Al-Alawi, Najaf: Al-Numan Press: 177- 192.. [In Arabic]
- Al-Taftazani, Saad al-Din (1388). Sharh al-Mukhatsar, Al-Tabbah Al-Vah, Qom: Ismailian. [In Arabic]
- Alwan, Ali Abbas (1975). The development of Arabic poetry in Al-Iraq, the Republic of Iraq: Ministry of Information leaflets. [In Arabic]
- Anis, Ibrahim (1952). Music of poetry, second edition, Cairo: Al-Anjolo Al-Masriyyah School. [In Arabic]
- Azarshab, Mohammad Ali (2009). Cultural Justification, Tehran: Tehran University Press. [In Arabic]
- Azarshab, Mohammad Ali (2009). Literary Explanation, Tehran: Tehran University Press. [In Arabic]
- Bahauddin, Jaafar, Moradian, Ali Akbar (2011). Obligation in the poetry of Mohammad Mahdi Al-Jawaheri, Beirut: Dar Al-Katib Al-Arabi. [In Arabic]
- Beshr, Kamal (1994). Alam al-Aswat, Cairo: Dar Gharib. [In Arabic]
- Eichen baum, Boris (2013). Formal Method Theory. Translated by Atefeh Tahaei. Tehran: Alam Publishing. [In Persian]
- Ezzeddin, Yusuf (Beita). Al-Iraqi poetry of the 19th century, Cairo: Dar al-Maaref. [In Arabic]
- Fairclough, Norman (1990). Critical Analysis of Discourse, first edition, Tehran: Media Studies and Research Center. [In Persian]
- Fazalid, Mahmoud (2011). Principles and Classification of Literary Criticism, First Edition, Tehran: Zovar Publications. [In Persian]
- Fazl, Salah (2002). Modern Criticism Methods, Cairo: Publishing and Information Management. [In Arabic]

- Ghalib, Ali Nasser (2009). *The Language of Al-Sha'a* by Al-Jawaheri, First Edition, Oman: Dar Al-Hamid. [In Arabic]
- Tarkhan, Ali. (2016). "Natural Words and Their Connotations in the Poetry of Muhammad Mahdi Al-Jawahiri." *Journal of the University of Babylon*. 24(3): 1716-1743. [In Persian]
- Hafez, Shams al-Din Mohammad (2013). *Divan Hafez*, Tehran: Mir Dashti Publications. [In Persian]
- Hajjawi, Aref (2018). *Revival of the poetry of al-Baroudi, Zahawi, and Shawqi, Hafez, Al-Rasafi, and Jawaheri*, Cairo: Dar Al-Mashrekh. [In Arabic]
- Harbi, Saytah Ali Awad (2015). *Al-Hinain Eli Al-Watan in the poetry of Al-Jawaheri*, Jordan: Al-Sharq Al-Awsat University. [In Arabic]
- Jabran, Suleiman (2003). *Majmam Al-Zadad, Dase Fa-Sirah Al-Jawaheri and Poetry*, Beirut: Al-Mistesse Al-Arabiya. [In Arabic]
- Majlisi, Allameh (2008). *Bihar al-Anwar*, Volume 19, Beirut: Al-Wafaa Foundation. [In Persian]
- Makarik, Irna Rima (2006). *Encyclopedia of Contemporary Literary Theories*, translated by Mehran Mohajer and Mojmad Nabavi, second edition, Tehran: Ageh Publishing. [In Persian]
- Nafisi, Azar (1989). *De-familiarization in literature*. Kayhan Farhangi, Year 6. Issue 2. [In Persian]
- Obaid, Mohammad Saber (2001). *Al-Qasidah al-Arabiyyah al-Hadithya between al-Biniya al-Dalaliyyah and al-Iqaiyyah*, Damascus: Ittihad al-Katab al-Arab leaflets: 186-209. [In Arabic]
- Qanani, Miloud (2014). *Al-Haqul al-Ajmiyyah and its meanings in the poetry of Mohammad Mahdi Al-Jawaheri in the works of Al-Kamalah, a stylistic study*, Algeria: Abu Bakr Belqai University of Algeria. [In Arabic]
- Rajaei, Najmeh (2008). *Introduction to Contemporary Arabic Literary Criticism*, Mashhad: Ferdowsi University Press. [In Persian]
- Safavi, Kourosh (2002). *From Linguistics to Literature, (2), Poetry*. Tehran: Soure Mehr. [In Persian]
- Saleh, Ali Aziz (2017). *Spatial formation and the period in the semantic development of al-Jawaheri*, Baghdad University: General Education Magazine, 23(99) :704. [In Arabic]
- Sallom, Tamer (1983). *Theory of language and beauty in literary criticism*, Syria, Latakia: Dar al-Hawar. [In Arabic]
- Shaaban, Abdul Hossein (1997). *Al-Jawaheri Jdal al-Shaar and Life*, Beirut: Dar al-Knooz al-Adabia. [In Arabic]
- Shamisa, Sirous (1999). *Literary Criticism*, Tehran: Ferdows Publishing. [In Persian]
- Souvanet, Pierre (2009). *Fundamentals of Aesthetics*, translated by Mohammad Reza Abolghasemi, Tehran: Mahi. [In Persian]
- Sayhoud, Saeed Ibrahim (2015). "Al-Jawahiri and the Resources of His Poetic Culture", *University of Basra, Arabian Gulf Magazine*, 43(4-3): 197-233. [In Arabic]
- Wellek, Rene (2009). *History of Modern Criticism, (7)* Translated by Saeed Arbab Shirvani, First Edition, Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]

doi: 10.22034/MCAL.2025.22560.2456

واکاوی تصویر ایران در آفرینش اندیشه‌های زیباشناسی و نوآورانه‌ی

محمد مهدی جواهری

حجت رسولی، استاد گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

ابوالحسن امین مقدسی، استاد گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

سیده فیروزه حسینی*، دانش‌آموخته‌ی دکتری رشته‌ی زبان و ادبیات عرب، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۶

چکیده

تصویر ایران، سرزمین کهن منطقه‌ی خاورمیانه، بازتاب عمیقی در اشعار محمد مهدی جواهری شاعر معاصر عراق داشته است. نگاه جواهری به ایران، نمونه‌ای از تجربه‌ی متفاوت او در حوزه‌ی شعر است و مفاهیم به کار رفته در پیوند با عناصر زبانی و زیباشناختی، بیانگر مقتضای حال شاعر در نوع نگاه او به ایران می‌باشد. او در این اشعار با بیانی شیوا و در قالب عباراتی برجسته و با کاربست انواع صنایع ادبی و زیباشناسی، به معرفی ایران پرداخته و توجه مخاطبان را به اشعارش جلب کرده است؛ به گونه‌ای که این دسته از سروده‌های جواهری از ارزشمندترین اشعار او به شمار می‌آید. اما باید دید جواهری از چه بُعدی به ایران توجه نموده و چه تصویری از آن ارائه داده است؟ با توجه به جایگاه محمد مهدی جواهری در عرصه‌ی ادبیات، وجود پژوهشی در این راستا ضروری می‌نماید؛ از این رو پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی کوشیده است ضمن پاسخ به این سؤال، ابعاد ادبی قصائد را نیز مورد بررسی قرار دهد. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که محتوای اشعار جواهری در رابطه با ایران، پیوند متقابل این سرزمین و عراق را برای خواننده تداعی می‌کند که با تاریخ، ادبیات، اجتماع، فرهنگ، سیاست و تعالیم دینی ارتباط تنگاتنگ دارد. در نگاه جواهری، ایران با طبیعت زیبای خود، کشوری با پیشینه‌ای کهن است که از روح شاعران بزرگی مانند حافظ، سعدی و فردوسی بهره‌مند می‌شود. وی در اشعار خود، بیشتر به بُعد فرهنگی، تمدنی و طبیعت ایران توجه داشته است؛ از این جهت، جلوه‌های طبیعی ایران و عناصر فرهنگی و تاریخی و ادبی از عوامل مهم در تقویت روحیه‌ی شاعرانه‌ی جواهری در خلق اثر با نگاه و زبانی متفاوت به شعر و کاربست گسترده‌ی شگردهای زیباشناسی در خلق آثار مطلوب او به شمار می‌آید.

کلیدواژه‌ها: محمد مهدی جواهری، ایران، شعر معاصر عربی، تصویر پردازی.

مقدمه

در زمان معاصر تعاملات فرهنگی در بین ملت‌ها و به دنبال آن تأثیر و تأثر فرهنگی و نتایج حاصل از آن بیش از پیش قابل ارزیابی است. در این راستا دو کشور ایران و عراق؛ به علت وجود حوزه‌های مشترک فکری، سیاسی، مذهبی و تاریخی؛ شاهد شکل‌گیری رویکردهای مشترکی در بین شاعران خود بوده‌اند. از این میان محمد مهدی جواهری (۱۹۹۷-۱۹۰۰) سهم بزرگی در تبادل فرهنگی - ادبی داشته است و از ویژگی‌های برجسته‌ی جواهری، می‌توان به اهتمام وی به فرهنگ و تمدن دیگر ملت‌ها به ویژه ایران اشاره کرد. مطالعات جواهری تنها محدود به ادبیات عربی نشد؛ بلکه نگاه علمی و ادبی شاعر، او را به پژوهش در فرهنگ دیگر ملت‌ها و مطالعه‌ی آثار نویسندگانی مانند شکسپیر، بایرون و اشعار شاعران ایرانی سوق داد. (شعبان، ۱۹۹۷: ۲۰۸). به واسطه‌ی ارتباطی که از طریق سرودن اشعار، میان سرزمین شاعر و دیگر ملت‌ها برقرار شد، اشعار وی مورد توجه ناقدان قرار گرفت (الجیوسی، ۲۰۰۱: ۳۵۰)؛ اما مسأله‌ی مهم، چگونگی بیان و نوآوری جواهری در بیان مقصود و پیامدهای آن در سرایش اشعار در مورد ایران است که نمونه‌ای از تجربه‌ی شاعری او، با زیرلایه‌های فراوان و مفاهیم عمیق است. نگاه جواهری به طبیعت و فرهنگ ایرانی در ابعاد گسترده‌ای ظاهر گشت. سفر جواهری به ایران در سال‌های ۱۹۲۴، ۱۹۲۶، ۱۹۹۲ میلادی و تأثیر عمیقی که طبیعت ایران بر روحیه‌ی او نهاد، سرایش اشعار پرنغز و تأثیرگذاری را رقم زد؛ به گونه‌ای که از جمله ارزشمندترین اشعار او به شمار می‌آید (آذرشب، ب، ۱۳۸۸: ۲۱۳). از نمونه‌ی آن می‌توان به «برید الغربة»، «علی حدود فارس»، «علی کردند»، «علی دربند»، «فی طهران»، «الخریف فی فارس» و «الربیع فی فارس» اشاره کرد. او در این قصائد با بهره‌گیری از انواع اسلوب‌های زیباشناسی، به معرفی ایران و فرهنگ و تمدن آن پرداخته است. زبان متفاوت و توصیفات دقیق او در جزئیات، مشکلاتی را برای او رقم زد؛ به گونه‌ای که به ایرانی بودن و شعوبه متهم گردید (جبران، ۲۰۰۳: ۳۳). از این رو واکاوی آثار جواهری در این حوزه و دستیابی به شگردهای زبانی او در معرفی ایران، حائز اهمیت است. اکنون سؤال اینجاست: جواهری از چه شگردهای زبانی و زیباشناختی برای ارائه‌ی تصویر ایران بهره گرفته و به چه نوآوری‌هایی دست یافته است؟

با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر کوشیده است با تکیه بر نقد صورتگرایی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی، به بررسی زبانی و محتوایی اشعار جواهری در مورد ایران بپردازد تا به نقش عناصر گوناگون فرهنگی، ادبی، تاریخی و جلوه‌های طبیعی ایران در آفرینش‌های زبانی، هنری و نوآوری جواهری در خلق آثار مطلوب او دست یابد.

پیشینه پژوهش

در ادامه به چند مورد از پژوهش‌هایی که در این حوزه به نگارش درآمده، به اجمال اشاره می‌شود:

محمد علی آذرشب در کتاب خود با عنوان «التوجيه الثقافي/ مهارت اللغة العربية - ۱» و «التوجيه الأدبي/ مهارت اللغة العربية - ۲» (۱۳۸۸)، به بررسی موضوعاتی از قبیل «ازدهار الحضارة الإسلامية، انتشار الإسلام در ایران، وحدة المسلمين فريضة، المتنبي وایران، البحتری وایران، الجواهري وایران و...» پرداخته است. ایشان در این کتاب با استناد به نمونه‌ای از اشعار جواهري، از سفر و علاقه‌ی او به ایران سخن گفته و آن دسته از قصائد جواهري که درباره‌ی ایران سروده را از زیباترین اشعار او به شمار آورده است.

میلود قناني در رساله‌ی خود با عنوان «الحقول العجمية ودلالاتها في شعر محمد مهدي الجواهري في أعماله الكاملة دراسة أسلوبية» (۲۰۱۴)، به بررسی اشعار جواهري پرداخت. پژوهشگر در رساله‌ی فوق به بررسی واژگان در زمینه‌های مختلف اعم از اشخاص عربی و غیرعربی، اسامی طبیعت، اسامی صداها، اسامی رنگ‌ها و اسامی مکان‌ها در اشعار جواهري پرداخت. از نتایج مهم این رساله دلالت‌های مختلف واژگان و همچنین دلالت‌های رمزی آنها می‌باشد.

سعید ابراهیم صیهود در مقاله‌ی خود با عنوان «الجواهري وموارد ثقافته الشعرية» (جامعة البصرة: ۲۰۱۵)، به بررسی اشعار جواهري از منظر زبانی پرداخت. نتایج به دست آمده در این مقاله بیانگر آن است که گنجینه‌ی فرهنگی جواهري از قرآن کریم، اشعار و امثال عرب و زندگی معاصر نشأت می‌گیرد. پرورش شاعر در محیط دینی خانواده سبب شد تا شاعر بیشترین تأثیر را از قرآن بگیرد. تأثیرپذیری جواهري از قرآن هم در لفظ و هم در محتوا آشکار شده است. او در این مقاله بیان می‌کند که جواهري نه تنها شاعر، بلکه دانشمند نیز بوده است. همچنین جواهري همچون امرؤ القیس، نابغه و اعشی برای سرودن قصیده رنج و زحمت زیادی را متحمل شده است.

صیته علی عواد الحربي در رساله‌ی خود با عنوان «الحنين إلى الوطن في شعر الجواهري» (۲۰۱۵)، به نقد و بررسی محتوایی و زبانی اشعار جواهري پرداخت و نتایج حاصله در این رساله بیانگر آن است که زبان شعری جواهري آمیخته به حزن و اندوه و آمیخته‌ای از قدیم و جدید است. افزون بر آن، جواهري از تکرار، نداء، تضاد، اقتباس، تضمین، اشعار و امثال عرب در اشعار خود به فراوانی بهره برده است.

علی طرخان در مقاله‌ی خود با عنوان «ألفاظ الطبيعة ودلالاتها في شعر محمد مهدي الجواهري» (مجلة جامعة بابل: ۲۰۱۶)، به بررسی عناصر طبیعت از قبیل «السَّماء، الشَّهاب، الجَوَازء و...» پرداخته است. نتایج این مقاله بیانگر آن است که هر یک از عناصر طبیعت در اشعار جواهري با دلالت‌های گوناگون به کار رفته‌اند و دلالت‌ها، گاهی حقیقی و گاهی مجازی هستند. جواهري از طبیعت، برای نشان دادن اغراض خود مدد می‌جوید و با استفاده از عناصر طبیعت، اندیشه‌های درونی خود را بیان می‌کند.

علی عزیز صالح در مقاله‌ی خود با عنوان «التشکیل المکانی ودوره فی التکوین الدلالي عند الجواهری» (کلیّۃ التریبۃ الأساسیّة، العدد ۹۹: ۲۰۱۷)، به بررسی «مکان» در اشعار جواهری پرداخته است. او در این مقاله، کشور ایران را در دو زیر عنوان «المکان الألیف» و «المکان المعادی» بررسی نمود و به این نتیجه رسیده است که اگر چه دوری جواهری از وطنش، عراق، سبب گردید تا ایران به عنوان «المکان المعادی» در نگاه شاعر نمایان گردد؛ ولی ایران در نگاه شاعر بیشتر به عنوان یک مکان مأنوس جلوه‌گر شده است.

مبانی نظری

شکل و صورت در هر اثر هنری، محصول محتوا یا مقصود خالق اثر است که هنرمند آن را با تمهیدات خلاقانه‌ی خود می‌آفریند. فرم، پل ارتباطی میان هنرمند با مخاطب است که با پرسش‌های گوناگونی همراه است. اینکه شاعر چه می‌گوید و مقصود خود را چگونه بیان می‌کند؟ بررسی آثار ادبی در این حوزه که به تحلیل زیباشناسی اثر می‌پردازد؛ از مؤلفه‌های نقد فرمالیستی به شمار می‌آید. فرمالیسم روسی در مقایسه با دیگر رویکردهای ادبیات، که در آن‌ها تحلیل متن از زاویه دید رشته‌هایی چون تاریخ، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی و غیره صورت می‌گیرد، بر تحلیل «فرم» تأکید دارد. از نظر صورت‌نگرایان، آنچه به اثر ادبی، ساختار می‌بخشد؛ همان «بیان» است که در «صورت» تجلی می‌یابد (مکاریک، ۱۳۸۳: ۶۸). از نگاه آن‌ها، محتوا بخش تفکیک ناپذیر «فرم» بوده و «فرم» نیازی به مکمل دیگری با عنوان محتوا ندارد. در نگاه فرمالیستی، دلالت شعر چیزی جدای از فرم شعر نیست (آیخن باوم، ۱۳۹۲: ۷۹). در واقع هدف اصلی فرمالیست‌ها، دست یافتن به علم ادبیات بود. علمی که در آن، توصیف کارکردهای نظام ادبی و تحلیل عناصر سازنده‌ی متن شکل می‌گیرد. از نظر آن‌ها، مسأله‌ی اساسی در تحلیل ادبی «ادبیّت ادبیات» است (نفیسی، ۱۳۶۸: ۳۶-۳۴). صورت‌گرایان در تحلیل متن به عنوان یک کل به تمامی عناصر سازنده‌ی متن اهمیت می‌دادند. آنان از زوایای مختلف به متن توجه می‌کردند و از ابعاد گوناگون مانند واج‌شناسی، توازن آوایی، کارکرد نحوی و واژه‌شناسی به بررسی مناسبات درونی اثر پرداختند (احمدی، ۱۳۸۰: ۵۱-۵۰). محور بحث در مکتب صورت‌گرایی، «ماده» یا «هنر سازه» است؛ «هنر سازه»، ابزاری است که ادبا برای بیان مقصود خود آن را به کار می‌گیرند؛ همچون همنشینی واژگان، صنایع ادبی، ایجاز، کاربرد واژه‌ها و ساختار نحوی کهن (باستان‌گرایی)، متناقض‌گویی، نوآوری واژه‌ها و از همه مهم‌تر انسجام متن (فضیلت، ۱۳۹۰: ۶۰ و ولک، ۱۳۸۸: ۴۸۴). با نظر به مؤلفه‌های نقد صورت‌گرایی، پژوهش حاضر به بررسی هنر سازه‌های مذکور در نحوی بیان مقصود شاعر می‌پردازد تا از این طریق به تجربه‌ی متفاوت و نوآوری شاعر از منظر زیباشناختی دست یابد.

نقش عناصر طبیعت در تصویرسازی و ادبیّت جواهری

طبیعت به عنوان یک عنصر فنی، راه را برای احساسات و تخیلات شاعر باز می‌کند. جواهری از طبیعت به عنوان یک عنصر رمزی و تأثیرگذار به همراه دلالت‌های حقیقی و مجازی آن، برای نشان دادن اغراض و اندیشه‌های درونی خود یاری می‌جوید (طرخان، ۲۰۱۶: ۱۷۲۱). در بین سروده‌های جواهری، توصیفات او از

طبیعت ایران در خور توجه است. سفر او به ایران، نقطه‌ی عطفی در سبک شعری او به شمار می‌آید؛ زیرا جواهری در این اشعار با زبانی متفاوت و در قالب عباراتی برجسته و از طریق کاربست انواع صنایع ادبی، به بیان زیبایی‌های طبیعی ایران پرداخته است. قصیده‌ی «علی کردند»، نمونه‌ای از سروده‌ی اوست که آن را در شرح زیبایی‌های فارس در تابستان ۱۹۲۴ سروده است:

«خَلِيلِي أَحْسَنُ مَا شَاقْتَنِي	بِفَارِسَ هَذَا الْمَجْمَالُ الطَّبِيعِي
إِلَى أَنْ تَجْرِي مُتَوْنِ الْجِبَالِ	عَلَيْنَا بِمِثْلِ مُذَابِ الدُّمُوعِ
فَقَدْ أَضَحَّتِ الْأَرْضُ مُخَضَّرَةً	تَضَاحَكَ عَنْ شَمَلِ حُسْنِ جَمِيعِ
خَلِيلِي إِنْ جُيُوشَ الْغَمَامِ	عَرَفْنَ لِفَارِسَ حُسْنَ الصَّنِيعِ
أَلَمْ تَرِ يَا كَيْفَ ضَرَعُ الْغَمَامِ	يَرِقُ لِهَذَا النَّبَاتِ الرِّضِيعِ؟
خَلِيلِي مَا فِي بَقَاعِ الْوُجُو	دُ أَبْهَجُ مِنْ وَشِي هَذَا الْمَبْقِيعِ
بَنِي الْفُرْسِ فَارُسُكُمْ لَا الْعِرَاقُ	وَزَاهِي رُبُوعَكُمْ لَا رُبُوعِي
وَمَا أَبْهَجَ الشَّمْسَ عِنْدَ الْغُرُوبِ	يَحِي رُبَاهَا وَعِنْدَ الطُّلُوعِ
خَلِيلِي مَا غَيَّرَتْ فَارِسَ	مَحَلَّ الْبَصِيرِ بِكُمْ وَالسَّمِيعِ
وَلَوْ شِئْتُ حَمَلْتُ بِرَقِيَّةً	تُرْفُ لَكُمْ مِنْ رَجِيفِ الضُّلُوعِ» ^۱

(جواهری، ۱۹۷۲: ۲۵۹/۱)

در اشعار بالا جواهری با کاربست انواع فنون زبانی، تلاش خود را در توصیف فارس به بهترین شکل به کار گرفته است؛ او سعی دارد خواننده را در تلاطم معانی واژگان درگیر کند و بر غنای ادبی آثار خود بیافزاید. شروع قصیده بیانگر علاقه‌ی شاعر به شیوه‌ی شاعران پیشین است. ایران و منظره‌های طبیعی آن، جواهری را به دوران گذشته برده و عاطفه‌ی درونی شاعر را هیجان بخشیده است. شاعر حس درونی خود را در توصیف زیبایی‌ها در وزن (مقارِب: فعولن) و با ندا دادن دوستان به نمایش گذاشته است. وزن مقارِب به دلیل موسیقی زیبای خود، در میان شاعران رواج دارد (أنیس، ۱۹۵۲: ۸۶) همچنین ندا دادن دوستان در بین شاعران جاهلی رواج داشته است. این شگرد زبانی که با زنده و پویا کردن واژگان و ترکیبات کهن شناخته می‌شود؛ «آرکائیسیم / باستان گرایی» نام دارد (صفوی، ۱۳۸۰: ۵۴/۲). هنر سازه‌ها با کاربرد فراوان، توانایی خود را از دست می‌دهند و کار هنرمند آن است که آن هنر سازه‌های مرده را با نظام بندی جدید خود زنده و پویا کند (همان: ۱۰۹). در اشعار جواهری، می‌توان شاهد گستردگی ترکیبات و واژگان قدیم بود؛ به گونه‌ای که گفته شده جواهری در مقایسه با دو شاعر پیشین خود، یعنی زهاوی و رصافی، در کاربست واژگان قدیمی، میل بیشتری داشته است (حجّای، ۲۰۱۸: ۱۲). او در فضای وسیعی از اشعار خود از این شگرد برای زیباشناسی استفاده کرده است.

از نظر نگارنده، محوریت قصیده بر تکرار ترکیب «خلیلی» در طول قصیده استوار است. هدف اصلی در این نوع تکرار به شیوه‌ی آغازین، توجه شاعر به موضوعی خاص است که به یکپارچگی اندیشه و وحدت موضوع

کمک می‌کند (رجائی، ۱۳۷۸: ۲۵۳). جواهری از تکرار منظم «خلیلی»، برای ایجاد توازن آوایی و جلب نظر مخاطب کمک گرفته است. همچنان که تساوی، توازن و تکرار، از عناصر مهم موسیقایی به شمار می‌آیند (عبدالمطلب، ۱۹۹۴: ۲۹۱). فضای قصیده‌ی فوق بر تکرار مصوت «کسره» و صامت «ی»، استوار می‌باشد که موسیقی دلنشینی را به شعر بخشیده است. صامت «ی» جزء اصوات «مدّ» و «لین» به شمار می‌آید که شامل «ا، و، ی» است. از نظر ناقدان صدای «مدّ» و «لین» به علت برخورداری از قوت و فخامت، عنصری مهم در موسیقی و زیباشناسی اثر ادبی است (سلوم، ۱۹۸۳: ۵۱). موسیقی درونی، مجموعه‌ی آهنگ‌هایی است که از رهگذر وحدت یا تشابه یا تضاد و تکرارها در کلمات شعر پدید می‌آید. تکرار حروف یا همان نغمه‌ی حروف، سبب تقویت موسیقی داخلی قصیده می‌گردد (بشر، ۱۹۹۴: ۹۴)؛ گویی صدای پنهانی در شعر نهفته شده است (فضل، ۲۰۰۲: ۲۷). در اصول زیباشناسی، انواع فنون ادبی نظیر وزن، تکرار اصوات، برای جلب توجه مخاطب به‌سوی واژه ابداع شده‌اند (علوی مقدم، ۱۳۷۷: ۷۴). واج آرایی (ض / ظ) از تکنیک‌های شاعر در توازن آوایی در این قصیده است.

کاربست واژگان و ترکیب‌های مرتبط به هم، همچون «مُتون الجبال/ جیوش الغمام / ضَرْعُ الغمام»، «الجمال الطبیعی/ فصل الربیع/ حسن جمیع و...» و توصیف جزئیات، بیانگر آن است که شاعر از چارچوب معنای مورد نظر خارج نشده و به انسجام در سرتاسر ابیات پایبند است. انسجام از مؤلفه‌های مهم یک متن ادبی بوده و از پیوندهای صوری بین عبارات یک متن شکل می‌گیرد (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۱۹۹). از نظر نگارنده نقطه‌ی تعجب برانگیز و غافلگیری قصیده در بیت آخر نمایان می‌شود؛ زمانی که شاعر ناگهان از فضای گذشته خارج شده و با کاربست واژه‌ی «برقیّة» که از واژگان معاصر است، شگفتی مخاطب را برمی‌انگیزد.

شگرد شاعر در کاربست واژگان «خلیلی» و «برقیّة» در ابتدا و انتهای قصیده، بیانگر اهتمام شاعر به ادب قدیم و جدید است. سامرائی ناقد عرب چنین اعتقاد دارد که واژگان در روح و ذهن جواهری جادوی خاصی دارد. در واقع واژه و جواهری مکمل هم هستند؛ همدیگر را می‌شناسند، با هم حرکت می‌کنند و با هم عجب می‌شوند (السامرائی، ۱۹۶۹: ۱۸۱). او حتی در طولانی‌ترین قصئلند خود از به کار بستن واژگان هماهنگ باز نمی‌ماند.

پایان قصیده نیز همچون آغاز آن نزد جواهری اهمیت دارد. ابن رشیق آغاز قصیده را همچون کلید و پایان قصیده را همچون قفل بر آن می‌داند: «پایان، اساس شعر است و آخرین چیزی است که از آن در گوش‌ها باقی می‌ماند و راهش آن است که دقیق باشد: نه می‌توان به آن اضافه کرد و نه بهتر از آن پس از آن می‌آید. اگر آغاز شعر کلید آن است، پس باید بعد از آن بهتر باشد» (القیروانی، ۱۹۷۲: ۲۳۹). این شگرد جواهری در آمیختگی واژگان قدیم و جدید در حُسن ابتدا و حُسن ختام، بیانگر توجه او به مقوله‌ی زیباشناسی در شعر در ابتدا و انتهای اشعار است. جواهری در قصیده‌ی «الذکری المؤلمة / ۱۹۲۴» طعم دوری از وطن را با توصیفی از طبیعت ایران در آمیخته است. شاعر با وجود وابستگی شدید به عراق، از بیان زیبایی‌های ایران غافل نمانده است:

«أَقُولُ وَقَدْ شَاقَّتَنِي الرِّيحُ سُحْرَةً وَمَنْ يَذْكُرُ الْأَوْطَانَ وَالْأَهْلَ يَشْتَقُ

...

...

وَمَا فَارَسُ إِلَّا جَنَانٌ مُضَاعَةً وَيَا رَبَّ خَمِرٍ لَمْ تَجِدْ مِنْ مُصَفَّقٍ

...

...

كَأَنَّ الثَّلُوجَ النَّازِلَاتِ عَلَى الرَّبِيِّ عَمَائِمُ بَيْضٌ كَوَّرَتْ فَوْقَ مَفْرَقٍ^۲

(جواهری، ۱۹۷۲: ۲۵۸/۱)

شاعر در توصیف مناظر طبیعی ایران، از هنر سازه‌های متنوعی بهره گرفته است. شروع خوب شاعر با کار بست سبک تکرار در «شاقَّتَنِي» و «يَشْتَقُ» در تناسب با مقتضای حال و تشبیه فارس به بهشت گمشده و نوآوری در شباهت برف دامنه‌ها به عمامه‌های سفید «عَمَائِمُ بَيْضٌ»، به همراه واج آرایی، هماهنگی در واژگان و استفهام انکاری؛ بر بار ادبی ابیات افزوده است. ترکیب «عَمَائِمُ بَيْضٌ»، در بسیاری از تفسیرها برای توصیف فرشتگان به کار رفته (مجلسی، ۲۰۰۸: ۲۰۸)؛ اما جواهری با نوآوری خود، این ترکیب را برای برف‌های انبوه در دامنه‌ها به کار برده است. در قصیده‌ی «الذِّكْرَى الْمُؤَلَّمَةُ»، واژگان در همنشینی با یکدیگر یا همان جادوی مجاورت، به درستی انتخاب شده‌اند. تأثیر هنری جادوی مجاورت از مؤلفه‌های مهم در نقد صورت‌گرایی است (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۱: ۴۰۹-۴۰۸). پیوندهای صوری متن و کاربرد کلمات مرتبط به هم مانند «الرَّيْحُ، المَاءُ، الرِّيحُ، المِيَاهُ، الثَّلُوجُ وَ الرَّبِيُّ» و تشبیه و تضاد در واژگان «تَشْتَّتْ/ تَفَرَّقْ» با «يُجَمِّعُ»، اشتقاق در «شاقَّتَنِي» و «يَشْتَقُ»، بیانگر دقت شاعر در انتخاب واژگان است. یک‌دستی فضای شعر، رعایت وحدت موضوع، توجه به پیوستگی از مهم‌ترین ویژگی این قصیده است.

شایان ذکر است اشعاری که جواهری در مورد ایران سروده، سرشار از تصویری‌پردازی‌های بدیع می‌باشد. اگرچه در برخی از این قصائد، دوری شاعر از وطن، سبب گردید تا حس غربت شاعر در برخی از اشعار برجسته گردد، ولی ایران در نگاه جواهری بیشتر به عنوان یک مکان مأنوس جلوه‌گر یافته است (صالح، ۲۰۱۷: ۷۰۴)؛ به همین دلیل در بسیاری از اشعار، نگاه مثبت جواهری به ایران مشهود است. او در قصیده‌ی «الْبَادِيَةُ فِي إِيْرَانِ» تحت تأثیر زیبایی طبیعی روستاها و مناطق حاصل خیز ایران، رسالت شاعری خود را بازگو می‌کند:

«لُطْفَكَ اللَّهُمَّ مَا أَعْظَمَهُ أَقْهَذَا كُلُّهُ لِلْبَشَرِ

لَسْتُ بِالشَّاعِرِ إِنْ لَمْ يُصْنِنِي أَيْنَمَا كَانَ، جَمَالُ الصُّوَرِ^۳

(جواهری، ۱۹۷۲: ۳۵۳/۱)

مناظر زیبای ایران، قدرت خالق یکتا را در دیدگان شاعر تداعی می‌کند؛ به گونه‌ای که عاطفه‌ی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در نتیجه مقصود خود را با کار بست شگردهای زیباشناسی مانند اسلوب تکرار، تقدیم و استفهام انکاری، به تصویر می‌کشد. «شمیرانات» و «در بند» از مکان‌هایی است که جواهری را محو زیبایی‌های خود کرده است. قصیده‌ی «علی در بند» نمونه‌ای دیگر از حس زیباشناسی شاعر در قبال ایران است:

«أَحْبَبْنَا لَوْ أَنْزَلَ الشَّقُّ وَالْهَوَىٰ عَلَى قَلْبِ صَخْرٍ جَامِدٍ لَتَصَدَّعَا
نَزَلْنَا فَفَرَّقْنَا هُمُومًا تَجَمَّعَتْ أَبِي صَفْو «شمرنات» أَنْ تَتَجَمَّعَا
رَعَى اللَّهُ أُمَّ الْحَسَنِ «در بند» إِنَّا وَجَدْنَا بِهَا رَوْضًا مِنَ الصَّفْو مُمرعا»^۴
(همان: ۳۵۶/۱)

نسبت دادن «أُمَّ الْحَسَنِ» به «در بند»، بیانگر حس و عاطفه‌ی مثبت شاعر در قبال این سرزمین است.

«صُفُوٌّ مِنَ الْأَشْجَارِ قَابِلَنْ مِثْلَهَا كَمَا مَصْرَعٌ فِي الشُّعْرِ قَابِلٌ مَصْرَعَا
نَظَّمْنَا فَأَهْلَيْنَا الْقَوْلِي بَدِيعَةً وَكَانَ جَمَالُ اللَّهِ فِيهِنَّ أَبَدًا»^۵
(همان: ۳۵۶/۱)

شاعر صف‌های منظم درختان را به مصرع‌های شعر تشبیه می‌کند که به زیبایی رو در روی یکدیگر قرار گرفته‌اند. این امر نشان از تأثیر جلوه‌های طبیعت ایران بر روحیه‌ی شاعر است. از نظر نگارنده جواهری با توصیفات دقیق جزئیات، تصویر زیبایی همچون نقاشی، در پیش روی مخاطب قرار می‌دهد که به لذت‌آفرینی منجر می‌شود. پیر سوانه در کتاب «مبانی زیباشناسی»، ضمن اینکه موسیقی، شعر و نقاشی را از هنرهای زیبا به‌شمار آورده و هدف آنها را لذت‌آفرینی می‌داند، چنین بیان می‌کند: «شعر همچون نقاشی است» (سوانه، ۱۳۸۸: ۱۲۸)؛ یعنی خواننده باید آنچه که مقصود شاعر است را در ذهن خود مجسم کند. توصیفات متعدد جواهری در مورد ایران، به ویژه در اشعار او در توصیف ایران نیز همین اندیشه را تداعی می‌کند. شایان ذکر است که طبیعت زیبا و اعتدال آب و هوای ایران، محرکی تأثیرگذار در شکوفایی ذوق ادبی جواهری در سرایش اشعار است؛ همان‌طور که می‌گوید: «حضورم در «تهران» پایتخت پارسیان در تابستان سال‌های (۴۳) و (۴۵)، ارزش ادبی فراموش نشدنی داشت. حال این مملکت، روح و ذوق مرا تلطیف کرد و توانست با پاکی هوا و آب و هوای معتدل و شیرینی هوا و زیبایی‌های طبیعی خود بر روحیه‌ی عراقی‌ام تأثیر بگذارد و مرا به روح حافظ و سعدی و خیام و فردوسی و نظامی و در نهایت روح عارف و ایرج نزدیک کند؛ به گونه‌ای که در ذوق و هنر و عاطفه با آنها شریک گشته است» (جواهری، ۱۹۸۸: ۱۶). اشعار زیبای او در مورد ایران در تأیید سخن جواهری، مؤید این مطلب است.

تصویر عناصر فرهنگی ایران در اشعار جواهری

طبع شعری جواهری تحت تأثیر فرهنگ و تمدن ایران در زیباترین اشعار او نمایان گشت. در این حوزه می‌توان به قصیده‌ی «إلى الوفد الرياضى الإيراني» اشاره کرد که جواهری آن را به مناسبت جشنی که برای گرامیداشت هیأت ورزشی ایران که در سال ۱۹۴۶ وارد عراق شدند، سرود. این قصیده بیانگر نگاه فرهنگی و علمی جواهری به ایران بوده و در روزنامه‌ی «الرأى العام» در همان سال منتشر گردید:

«أَهْلًا بِكُمْ رَمَزَ الشَّبَابِ وَمَرْحَبًا الْمُطْلَعِينَ مِنَ «الْفُتُوَّة» كَوَكْبًا
 الْحَامِلِينَ مِنَ «النُّضَالِ» لَوَاءً وَالنَّاهِجِينَ بِهِ الطَّرِيقَ الْأَلْحَبَا
 يَا مَنْ أُعِينَ «قَدِيمَنَا» بِقَدِيمِهِمْ وَ «حَدِيثَنَا» بِحَدِيثِهِمْ فَتَأَشَّبَا»^۶
 (جواهری، ۱۹۷۲: ۱۵۹/۳)

شاعر در شروع قصیده، از فعل امر «أهلاً» و «مرحبا» بر اساس مقتضای حال بهره گرفته است. فضای قصیده بر تکرار صامت (الف) و اوج صدا در خوشامد گویی از ایرانیان شکل گرفته است که با مضمون شعر هماهنگی دارد. این امر نشان از اهمیت موضوع نزد شاعر دارد. دو واژه‌ی «أهلاً» و «مرحبا» در بیشتر موارد با هم استعمال می‌شوند؛ اما شاعر به منظور رعایت وزن، این دو واژه را جدا از هم به کار برده است. واژگان و عبارات در حقیقت حاصل تجربه‌ی ذهنی شاعر یا نویسنده و وسیله‌ای برای انتقال تجربه به دیگران هستند. در نگاه فرمالیست‌ها، واژگان در کنار یکدیگر اثر ادبی زیبا پدید می‌آورند. رنه وِلک می‌گوید: «انواع فنون ادبی نظیر وزن شعر، تکرار اصوات یا صداها و کلمات و طرز ترکیب اصوات برای این ابداع شده‌اند تا توجه را به سوی واژه جلب کنند» (علوی مقدم، ۱۳۷۷: ۷۴). همچنین شاعر با ایجاد فاصله‌ای بین موصوف «الشباب» و صفت آن «المطلعین»، سبب فعال‌شدن تخیل مخاطب‌شده و بنابراین مخاطب در جستجوی آن است تا به رازها و معنای ذهنی شاعر پی ببرد. شاعر با تکرار ساختار یکسان جمع مذکر سالم، ذهن خواننده را به سوی انبوهی از کلمات در ساختار اسم فاعل و جمع سالم رهنمون می‌کند. توازن آوایی حاصل از کلمات هماهنگ تکرار شده، سبب به وجود آمدن صنعت ترصیع شده است. حذف حرف ندا در ترکیب «رمز الشباب» به منظور سرعت‌بخشی و رعایت وزن به چشم می‌خورد. تکرار پی در پی چندین صفت برای یک موصوف «الشباب» و تکرار واژه‌ی «مذهباً» برای توازن آوایی صورت گرفته است. شاعر در ورای تکرار، اهدافی مانند ارج نهادن به ایرانیان را دنبال می‌کند که با توجه به غرض خویش، آن را به‌صورتی هنرمندانه به کار گرفته است؛ زیرا هدف اصلی تکرار، توازن آوایی و برجسته‌شدن زبان شاعر در قبال زبان معیار است (علوان، ۱۹۷۵: ۳۰۴). در ادبیات معاصر، تکرار به عنوان یکی از عناصر تجدید و زیباشناسی به شمار می‌آید (الملائکه، ۱۹۶۷: ۲۶۳). شاعر با چینش واژگان متضاد «قدیمنا/حدیثنا»، «بقدیمهم/بحدیثهم» در کنار هم و با شکل‌گیری جملاتی آهنگین، ذهن مخاطب را به عمق معنا درگیر می‌کند تا فضای حاکم بر جامعه‌ی آن زمان و ناملازمات مشترک بین دو کشور را به تصویر کشد.

تصویر موروث تاریخی ایران در اشعار جواهری

رجوع به گذشته‌ی تاریخی از دیگر مؤلفه‌های مهم اشعار شاعران معاصر به شمار می‌آید. اگر چه تعاملات تاریخی بین دو کشور ایران و عراق به زمان‌های دور بر می‌گردد، ولی با شروع قرن نوزدهم و در قرن بیستم، تحولات سیاسی و اجتماعی، به‌گونه‌ای دو کشور را تحت الشعاع قرار داد و تاریخ مشابهی را برای آنان رقم زد. در ایران با آغاز نهضت مشروطه و با شروع تغییرات در نظام سیاسی و در عراق با ضعف حکومت عثمانی، افق

جدیدی به روی شاعران گشوده شد. بسیاری از شاعران با تأمل در تاریخ و فرهنگ یکدیگر درصدد یافتن نقاط مشترک برآمدند (عزالدین، لاتا: ۱۲۳). جواهری در قصیده‌ی «الأحادیث شجون»، امتزاج فرهنگی مشرق زمین و شرایط حاکم در ایران و مشرق را بازگو کرده است. قدرت و شرایط موجود در جامعه، تعیین‌کننده‌ی گفتمان او است؛ از این رو سخن خود را با رویکردی انتقادی و خطابی آغاز می‌کند:

«جَدَدِي رِيحَ الصَّبَا عَهْدَ الصَّبَا وَأَعِيدِي فَلْأَحَادِيثُ شُجُونُ
حَبَّذَا فَارِسٌ مِنْ مُسْتَوِطِينَ عَافَهُ الْأَهْلُ وَخَلَّاهُ الْقَطِيبِينَ»^۷
(جواهری، ۱۹۷۲: ۲۶۷/۱)

شاعر با کاربرست واژگان «شجون»، «البلیات» و «دارس»، ضمن به تصویر کشیدن خلجات درونی خود، اوضاع سیاسی اجتماعی کشور را به تصویر کشیده و حضور بیگانگان و دخالت آنها را در امور کشور یاد آور می‌شود. او با یادآوری گذشته‌ی سرزمین ایران، درصدد بازگو نمودن مشکلاتی در کشورهای مشرق زمین است:

«أَفْهَذَا قَصْرُ «فَرِهَاد» الَّذِي جَمَعْتُهُ مَعَ «شِيرِينَ» الْمُنُونِ؟
مَثَلٌ ————— لَمْ يَشُبْ أَثْوَابَهُ الْبَيْضُ مَجُونِ
لَيْسَ مِنْهُ ————— مُخْبِرٌ أَنَّ رَحَى الدَّهْرِ طَحُونِ
أَوْ خَلَّيْتُ مِنْهُمْ قِلَاعٌ وَخُصُونِ»^۸
(همان)

از دلالت سخن چنین برآورد می‌شود که شاعر در پی معانی ثانویه می‌باشد. استفهام از معنی حقیقی خود یعنی آگاهی از مجهولات، خارج شده است. قطعاً هدف شاعر آگاهی دادن به مخاطب و نکوهش عاملان ناملایمات است. در بیشتر موارد، از استفهام در اشعار جواهری، معنای مجازی مانند تشویق و تحریک مخاطب، استنباط می‌شود (غالب، ۲۰۰۹: ۹۴). شاعر با کاربرست نماد «کسری»، گذشته‌ی ایران را یادآور می‌شود؛ زیرا «کسری» در اشعار اعراب، نماد اقتدار و عظمت است.

تصویرپردازی از موروث ادبی در اشعار جواهری

فرهنگ و تمدن ایرانی از دیرباز جایگاه ویژه‌ای را در ادبیات دیگر ملت‌ها به خود اختصاص داده است. با توجه به روابط تنگاتنگ تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی میان دو کشور ایران و عراق؛ قطعاً ایران و فرهنگ و تمدن آن بر روی بسیاری از ادبای عراقی تأثیر نهاده و بازتاب ویژه‌ای در آثار آنها به جای نهاده که به وضوح می‌توان اثرات آن را در کاربرست نمادهای فرهنگی، ادبی و تاریخی مشاهده نمود. قصیده‌ی «من كنوز الفرس»، از جمله اشعاری است که جواهری در ترجمه‌ی اشعار حافظ به زبان شعر سروده است:

«مَلِكًا كُنْتُ وَفِي الْفِرْدَوْسِ لِي كَانِ صَحَابِ أَدَمٌ أَخْرَجَنِي مِنْهُ إِلَى هَذَا الْحَرَابِ
ظِلُّ طَوْبِي وَصَفَاءُ الْحُورِ غِيدَا وَالشَّرَابِ كُلُّهُ مَذْهِمٌ فِي حَبِّكَ عَنْ ذِهْنِي غَابِ»
(جواهری، ۱۹۷۲: ۳۷۱/۱) ...

«من مَلَكُ بودم و فردوس برین جایم بود آدم آورد در لیلین دیر خراب آبادم
سایه طویی و دلجویی حُور و لب جوی به هوای سر کوی تو برفت از یادم»
(حافظ، ۱۳۹۲: ۳۱۷)

نکته‌ی قابل ملاحظه، پایبندی جواهری به معنی مبدأ و در عین حال خارج نشدن از وزن و ریتم است. او با هم وزنی در واژگان (صحاب/الشراب) در محور عمودی در تناسب با (الخراب/غاب)، بر توازن درونی ابیات خود افزوده است.

«بُلْبُلٌ يَحْمِلُ فِي مَنْقَارِهِ؟ وَرَقَةً مِنْ وَرْدَةٍ ذَاتِ جَمَالٍ
وَهُوَ لَا يَنْفِكُ فِي اسْتِعْرَاضِهَا ذَا زَفِيرٍ وَتُبَاحٍ مُتَعَالَى
قُلْتُ: مَا أَوْجَبَ ذَا الْحَزْنَ وَمَا نَسَبُهُ الْوَصْلَ مِنَ الدَّمْعِ الْمَذَالِ
قَالَ: هَذَا سُنَّةٌ تُوجِبُهَا جَلْوَةُ الْمَعشُوقِ فِي يَوْمِ الْوَصَالِ»
(جواهری، ۱۹۷۲: ۳۷۱/۱)

ابیات فوق ترجمه‌ی ابیات زیر از حافظ است:

«بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت و اندر آن برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت
گفتمش در عین وصل، این ناله و فریاد چیست؟ گفت ما را جلوه‌ی معشوق در این کار داشت»
(حافظ، ۱۳۹۲: ۳۱۷)

ممکن است مخاطب با مشاهده‌ی اشعار جواهری در برگردان اشعار حافظ، این سؤال برای او ایجاد شود که چرا شاعر دو بیت را در چهار بیت به عربی ترجمه نموده است؟ با مقایسه‌ی دقیق ابیات مبدأ و مقصد، به نظر می‌رسد که جواهری با پایبندی و آگاهی به اصل معنای فارسی و زیباییشناسی زبان مبدأ، در تلاش بوده تا توازن آوایی را حفظ کند و در عین حال از مضمون خارج نگردد بنابراین با تدبیر خود، هر مصرع را در دو بیت به زبان عربی ترجمه کرده و همچنین با تکرار صامت (الف) به صورت عمودی، توازن درونی ابیات را افزایش داده است.

«فِي الصُّبْحِ أَوْحَى بُلْبُلُ الْ- رَّوَضِ إِلَى رِيحِ الصَّبَا
أَرَأَيْتَ مَا جَرَّ لَنَا عَشْقُ أَزْهَيْرِ الرُّبَى؟»
(جواهری، ۱۹۷۲: ۳۷۱/۱)

«سحر بلبل حکایت با صبا کرد که عشق روی گل با ما چها کرد»
(حافظ، ۱۳۹۲: ۱۳۰)

نکته‌ی زیباشناسی در بیت فوق، واج آراییی حرف (ر) است که موجب توازن درونی شده است. از جمله تأثیرپذیری‌های جواهری از زبان فارسی، استفاده از اسلوب رایج «سؤال و جواب» است که جواهری در اشعار خود آن را به کار گرفته است:

«يَقُولُ لِمَ اعْتَرَلْتُ؟ فَقُلْتُ لِمَ لَا وَخَيْرٌ مِّنْ تَظَاهُرِي عِزَالِي»^۹

(جواهری، ۱۹۷۲: ۳۷۹/۱)

از مطالب بیان شده می‌توان چنین برداشت نمود که از میان شاعران فارسی، حافظ بیشترین تأثیر را بر جواهری نهاده است؛ زیرا جواهری با ترجمه‌ی اشعار فارسی حافظ به زبان عربی، با عنوان «من کنوز فارس»، گامی نو در جهت ارتقاء اشعار خود برداشت. وی در قسمتی از خاطرات خویش از پویایی زبان فارسی می‌نویسد: «در مدتی که در این دو تابستان در آنجا بودم، مجبور شدم با تعدادی از ادبای فارس در مورد ادبیات عراقی صحبت کنم که طبعاً به صحبت در مورد ادبیات فارسی کشیده می‌شد. با دلیل و برهان معتقدم که درهای شعر جاودانه از الهام و قریحه‌ی شعری در شعر فارسی بیش از شعر عربی باز است. به ویژه که فرهنگ‌های این دو زبان به هم نزدیک است و ادغام بین دو زبان بیش از هر زبان دیگری است» (الجواهری، ۱۹۷۲: ۳۶۸/۱). بنابراین از نگاه جواهری نزدیک بودن قاموس و امتزاج واژگان در این دو زبان، از مؤلفه‌های مهم در ارتباط فرهنگی دو کشور است.

تجلی همبستگی با ایرانیان در اشعار جواهری

اصل وحدت به عنوان یک عنصر اصلی در احساسات ضد استعماری، به تدریج تبدیل به یکی از درون مایه‌های اصلی اشعار شاعران گردید و سید جمال الدین و امثال او، از جمله منادیان اصلی وحدت بودند. جواهری با روحیه‌ی جهادی خود، اتحاد جهان اسلام را به عنوان عامل مهم در جهت نجات از یوغ استعمارگران می‌دانست. وی در قسمتی از اشعار خود ایران و همچنین دیگر سرزمین‌ها و اقلیت‌ها را به وحدت فرا خواند:

«أَنَا شَاعِرٌ يَبْغِي الْوِفَاقَ مُوَحِّدٌ بَيْنَ الشُّعُوبِ سَبِيلُهُ الْإِشْرَادُ

مَا الْفُرْسُ وَالْأَعْرَابُ إِلَّا كَفْتَا عَدْلٍ وَلَا الْأَتْرَاكُ وَالْأَكْرَادُ»^{۱۰}

(جواهری، ۱۹۷۲: ۹۵/۱)

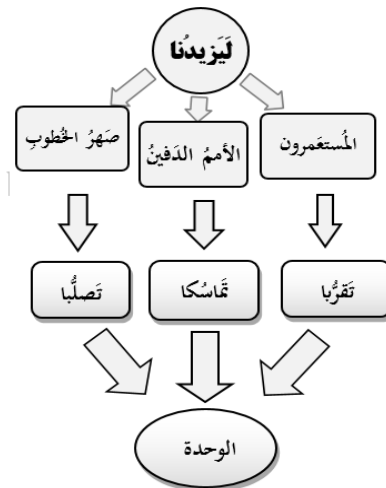
شاعر با معرفی خود به عنوان فردی وحدت‌گرا، «فارس» و «عرب» و «ترک» و «کرد» را دو کفه‌ی ترازوی عدالت و کینه را تنها عامل جدایی به شمار می‌آورد. از نظر جواهری تا زمانی که کتاب قرآن بین مسلمان مشترک است، دلیلی برای اختلاف وجود ندارد. واژگان «الأتراك» و «الأكراد» معطوف بر «الفرس» و «الأعراب» هستند. در واقع فاصله‌ی ایجاد شده بین معطوف و معطوف علیه برای رعایت نظم و هماهنگ شدن با قافیه، ایجاد شده است.

«أَحَقًّا بَيْنَنَا اخْتَلَفَتْ حُدُودٌ وَمَا اخْتَلَفَتْ الطَّرِيقُ وَالْثَّرَابُ

وَمَا افْتَرَقَتْ وُجُوهٌ عَنْ وُجُوهٍ وَلَا الصَّادُ الْيَصِيحُ وَلَا كُلُّ كِتَابٍ»^{۱۱}

(همان: ۱۰۶/۳)

ملی شدن صنعت نفت از نگاه جواهری پوشیده نماند. او که ندای همبستگی سر می داد، در این برهه نیز خاموش نماند و در قصیده‌ی «یوم شهداء فی ایران» (همان: ۱/ ۱۲۴) و در قطعه‌ی «إلى الوفد الریاضی الایرانی»، از وحدت با ایرانیان سخن گفت و استعمار را دشمن مشترکی به شمار آورد که بر همبستگی میان آنها افزوده است:

شگرد جواهری در تبیین اصل وحدت

در شعر فوق، واژه‌ی «لِيزِيدُنَا»، بیانگر دردی است که به واسطه‌ی حضور استعمارگران بر دو کشور ایران و عراق سایه افکنده است. تکرار «لِيزِيدُنَا» به شیوه‌ی آغازین (استهلالی) (عبید، ۲۰۰۱: ۲۰۹-۱۸۶)، با دلالت معنایی زیاد، بیانگر نظم و انسجام فکر و اندیشه‌ی شاعر در بیان مقصود خود است افزون بر اینکه واژه‌ی (تماسک) در تناسب با (تقرب/ تصلب)، سبب تقویت موسیقی درونی قصیده شده است. شاعر بین مبتدا و خبر با عبارت «والتوجع واحد»؛ با هدف تفسیر مقصود خود، فاصله ایجاد کرده است. او با کار بست این شیوه، در پی تبیین و تأکید دردهای مشترک بین دو کشور است.

علاقه‌ی جواهری به ایران و پابندی به دیدگاه خود درباره‌ی ایران، تنها به همان سال‌های اولیه عمرش محدود نشد؛ بلکه سفر سوم جواهری به ایران در سال ۱۹۹۲م و اشعار زیبایی که به رهبر انقلاب تقدیم کرد، بیش از پیش بر اندیشه‌های ایران دوستانه و وحدت‌گرایی او صحنه گذاشت:

«سَيِّدِي أَيُّهَا الْأَعَزُّ الْأَجَلَّ أَنْتَ ذُو مَنَّةٍ وَأَنْتَ الْمَدَلَّ
يَعْجِزُ الْحَرْفُ أَنْ يُؤْفِيَ عَظِيمًا كُلُّ مَازَادٍ عَنْ سِوَاهِ يَقِلُّ»^{۱۳}
(ر.ک. آذرشب، ب، ۱۳۸۸: ۲۰۵)

شگرد زبانی جواهری در تکرار (أنت/ لك) با هدف تأکید مقصود و توازن آوایی صورت گرفته است. این نوع از تکرار که همان تکرار «تراکمی» است (عبید، ۲۰۰۱: ۲۰۹)، سبب ایجاد توازن و انسجام در ابیات می‌شود.

در اشعار دیگری که جواهری به مناسبت عید غدیر به رهبر انقلاب تقدیم نمود، ایشان را سرور مستضعفان «سید المستضعفین» به شمار آورد:

«خَطْبُ أَلَمٍ بِدُنْيَا كُلِّ مُسْلِمَةٍ وَلَيْسَ يَعْرِفُ إِلَّا اللَّهَ عُقْبَاهُ
وَأَنْتَ يَا سَيِّدَ الْمُسْتَضْعَفِينَ لَهَا عَنْ كُلِّ مَا اسْتَطَعْتَ مِنْ غَوْتِ سَتَجَزَاهُ»^{۱۴}
(ر.ک. همان: ۲۰۷)

جواهری در ابیات فوق، اندیشه‌های درونی خود را بیان نمود. او برای آگاهی مخاطب از ضمیر «خطابی» و سبک تکرار استفاده کرد تا ارتباط معنایی بین جملات حفظ شود. ابیات از اسلوب بلاغی پیچیده بیرون است. واژه‌ی «خطب» در جایگاه مسندالیه، به صورت نکره آمده است؛ در صورتی که در مباحث نحوی زبان عربی، اصل بر معرفه بودن مسندالیه قرارداد و نکره آوردن مسندالیه وجوه بلاغی نظیر تحقیر، تقلیل، تکثیر و غیره را در بر می‌گیرد (التفتازانی، ۱۳۸۸: ۸۵ - ۸۴). به نظر می‌آید که با توجه به قضایای کشورهای مشرق زمین در آن دوره، دلیل نکره آمدن «خطب»، تکثیر باشد. در واقع روانی و سهولت ابیات نشان می‌دهد که هدف شاعر، دستیابی آسان به مفاهیم و ایدئولوژی‌های متن است.

نتایج

در بررسی تصویر ایران در اشعار جواهری نتایج زیر حاصل گردید:

جواهری قصد دارد تا با به تصویر کشیدن نمادهای طبیعی، فرهنگی، ادبی، علمی و تاریخی ایران و با برجسته نمودن پیام‌های متنی آمیخته به صنایع ادبی و نوآوری در بیان مقصود، ضمن معرفی ایران به عنوان کشوری متمدن، ذهن مخاطب را به پیام‌های درونی متن رهنمون کرده و به تأمل بیشتری در قبال این سرزمین کهن وادارد؛ افزون بر اینکه ادبیت قصیده را نیز حفظ کرده باشد. او با ارائه‌ی چنین اسلوبی، موجب تازگی شکل بیان و ارتقاء اشعار خود گردیده است.

اشعار جواهری در مورد ایران، نمونه‌ای از تجربه‌ی شاعری او، با شگردهای زبانی و زیباشناسی متنوع است. او در بیان اندیشه‌های درونی خود درباره‌ی ایران به گونه‌ای هوشمندانه عمل کرده و دیدگاه‌های خود را در قالب شیوه‌های بیانی و زبانی، تجسم بخشیده است. محتوای اشعار جواهری در رابطه با ایران، پیوند متقابل این سرزمین و عراق را برای خواننده تداعی می‌کند که با تاریخ، ادبیات، اجتماع، فرهنگ، تعالیم دینی و زیبایی‌های طبیعی ارتباطی تنگاتنگ دارد.

جواهری گامی مؤثر در امتزاج فرهنگی ادبی بین دو کشور ایران و عراق برداشته است. تصویری که جواهری از ایران ارائه داده، تصویری کاملاً واقعی است. نگاه او به ایران، بیشتر نگاه غیر سیاسی است و در واقع او به بُعد فرهنگی، تاریخی، تمدنی، ادبی ایران بیشتر بها داده است.

تأثیر جلوه‌های طبیعی ایران، در روحیه‌ی شاعرانه‌ی جواهری آشکار است. او در توصیف مناظر طبیعی ایران، به جزئیات توجه نموده و مقصود خود را در جملاتی روان نمایش داد تا انتقال مفاهیم به آسانی صورت گیرد؛ از این رو خواننده، به راحتی به ایدئولوژی‌های متن دست می‌یابد. شاعر با استفاده از تشبیهات و توصیفات نو در توصیف ایران، تصویری ملموس و حسی به خواننده تقدیم نموده است. با توصیفات پی در پی، همچون فرد نقاشی است که بر صفحه‌ی نقاشی، تصویری را رسم کرده است. او اندیشه‌هایش را در مورد توصیف مکان‌های ایران به قدری زیبا به تصویر کشیده که گویی به همان مکان تعلق دارد.

جواهری در این اشعار چندین اسلوب و فن را با هم درآمیخت. تنوع در تکرار و جملات خبری و انشایی، کاربرد واژگان کهن و رستاخیز واژگانی و نوآوری در تشبیه، بیانگر آن است که او با شگردهای متنوع، سعی داشته تا تصویری زیبا و متناسب با محتوا را در مورد ایران ارائه دهد و موجب جلب نظر مخاطب و برانگیختن احساس و عاطفه‌ی او شود. او پس از ورود به ایران، اشعار خود را بیش از پیش با صنایع ادبی و بلاغی مزین نمود؛ به گونه‌ای که اشعار او در این برهه، در زمره‌ی اشعار خاص قلمداد شده است؛ زیرا جواهری توانسته به یکباره ذهنیت افرادی که تا آن زمان او را به عنوان شاعر سیاسی اجتماعی می‌شناختند را تغییر دهد.

وحدت موضوع و تکرار از ویژگی بارز اشعار جواهری به‌شمار می‌رود. او کوشیده است تا علاوه بر استفاده از واژگان و عبارات نوین، بین لفظ و محتوا و اجزای جمله، هماهنگی و انسجام برقرار کند. وی تکرارها را به قدری گسترده به کار گرفت که منجر به خلق ریتم دلنشینی گردید؛ گویی مخاطب با موسیقی‌دان یا آهنگساز روبرو می‌شود. در بخش واژگانی مؤلف متخصص است؛ زیرا در خلق واژه، باکی ندارد و به راحتی واژه می‌سازد و یا از واژگان پیشین بسیار کمک می‌گیرد؛ گویی بارش واژگانی بر او فرو می‌ریزد. همچنین استفاده‌ی او از واژگان قدیم و معاصر به‌صورتی هوشمندانه است و نوآوری در تناسب و چینش واژگان از ویژگی مهم سروده‌های او به‌شمار می‌رود.

پی‌نوشت‌ها:

۱- دوستان من! بهترین چیزی که مرا به وجد درآورده است، زیبایی طبیعی فارس است. از دامنه‌ی کوه‌ها آب‌ها مثل اشک‌ها جاری می‌شود. زمین سرسبز شده است گویا از زیبایی می‌خندد. دوستان من! لشکریان ابرها برای فارس، بهترین را خواستند. آیا ندیدی چگونه ابرها گیاه کوچک را سیراب کردند؟ دوستان من! در همه‌ی جای هستی، چیزی نیکوتر از نقش و نگار اینجا است؟! ای ایرانیان! فارس شماس است. عراق نیست و سرزمین زیبای شماس نه سرزمین من. چقدر زیباست خورشید به هنگام غروب و طلوع که دشت‌ها را زنده می‌کند. دوستان من! فارس جای بیننده و شنونده را عوض نکرده است. اگر می‌خواستیم تلگرافی می‌زدیم تا نقش و نگارهای زمین به سرعت برای شما فرستاده شود.

۲. در حالی که باد مرا در اول شب دلتنگ کرده است؛ سخن می‌گویم و کسی که به یاد وطن و خانواده می‌افتد، دلتنگ می‌شود. فارس بهشت تباه شده است. چه بسا شراب خالصی در آن نمی‌یابی. گویا برف‌های فرود آمده بر بلندی‌ها همچون دستارهای سفیدی است که بر بالای پیشانی پیچیده شده است.

۳. ای خدا! لطف و بخشش تو چقدر با عظمت است. آیا همهٔ اینها برای انسان است؟! اگر زیبایی تصویریها در هر جایی بر من تأثیر نگذارد؛ من شاعر نیستم (اگر تحت تأثیر زیبایی‌های طبیعت قرار نگیرم؛ شاعر نیستم).
۴. دوستان من! اگر این اشتیاق و عشق بر قلبی چون سنگ فرود آید، قطعاً شکافته خواهد شد. (در شمیران) اقامت کردیم. غم و اندوه‌هایی که جمع شده بود؛ را پراکنده ساختیم. صفای «شمیرانات»، مانع از جمع شدن غم و اندوه در همه است. خداوند مادر زیبایی «در بند» را محافظت کند. در آن باغی از صفا و خوشی یافتیم.
۵. ردیف‌های درختان که روبه روی هم قرار گرفته‌اند همچون مصرع شعر هستند که در مقابل مصرع دیگری قرار گرفته‌اند. اشعار زیبایی را سرودیم و تقدیم کردیم و زیبایی خداست که در آنها نوآوری نمود.
۶. ای رمز جوانان! و ای کسانی که روشن‌کنندهٔ ستارهٔ جوانمردی هستید! خوش آمدید. ای کسانی که پرچم مبارزه و راه روشن را حمل می‌کنید! ای کسی که گذشته ما با گذشته شما یاری شده و زمان حال ما با زمان شما درآمیخته است.
۷. ای باد صبا! عهد جوانی را به من بازگردان زیرا گفت و گوها ناراحت کننده است. خوشا فارس که اهل و دیار آن را رها کرده‌اند.
۸. آیا این قصر فرهاد و شیرین است؟! آنها نمونه‌های عشق پاک هستند. چیزی جز نقاشی کهنه از آن برجای نمانده است. آیا کسری و لشکریان، به وسیله آن دژها مستحکم نشدند؟! این بغداد و این کرخه و این دجله و آب روشن، این بناهایی که مستنصر و مستعین که آن را تا عرش آسمان برافراشته‌اند؛ همهٔ آنها ارثی نابود شونده هستند تا هارون بر آنها به عزا بنشیند و امین بگرید.
۹. می‌گوید چرا گوشه‌نشینی را برگزیدی؟ گفتم چرا که نه و بهتر از تظاهرکردن، گوشه‌نشینی است.
۱۰. شاعری وحدت‌گرا هستم که همبستگی میان ملت‌ها را می‌طلبد و راهش هدایت‌گری دیگران است. فارس‌ها و عرب‌ها و ترک‌ها و کردها همانند دو کفه ترازو هستند.
۱۱. آیا درست است که مرزها بین ما اختلاف انداخته است در حالی که راه و خاک ما یکی است. چهره‌ها تفاوتی ندارد و زبان فصیح عربی و کتاب دینی جدا نشده است.
۱۲. همانا ما و شما و درد یکی است. قطعاً استعمارگران بر نزدیک شدن ما افزودند. ملت‌های به خاک سپرده شده سبب افزایش همبستگی و گرفتاری‌های بزرگ، سبب استواری ما شدند.
۱۳. مولای من! ای عزیزترین و بزرگوارترین! تو صاحب لطفی. سخن قادر به بیان بزرگی تو نیست. هر چیزی که بیش از هر چیز دیگری باشد کمتر می‌شود.
۱۴. مشکل بزرگی، هر زن مسلمانی را در دنیا به درد آورد و کسی جز خدا سرانجامش را نمی‌داند و تو ای سرور مستضعفان هر کمکی که انجام بدهی، پاداش خواهی گرفت.

منابع و مآخذ

- آذرشب، محمد علی (۱۳۸۸). *التوجيه الأدبيّ*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- آیخن باوم، بوریس (۱۳۹۲). *نظریه روش فرمال*. ترجمه عاطفه طاهایی. تهران: نشر علم.
- احمدی، بابک (۱۳۸۰). *ساختار و تأویل متن*، تهران: نشر علم.
- أنیس، ابراهیم (۱۹۵۲). *موسیقی الشعر، الطبعة الثانية*، القاهرة: مكتبة الأنجلو المصرية.
- بشر، کمال (۱۹۹۴). *علم الأصوات*، القاهرة: دار غریب.
- التفتازانی، سعدالدین (۱۳۸۸). *شرح المختصر، الطبعة الخامسة*، قم: اسماعیلیان.
- حجّاوی، عارف (۲۰۱۸). *إحياء الشعر البارودي والزهاوي وشوقي وحافظ والرصافي والجواهري*، القاهرة: دار المشرق.

- جبران، سليمان (٢٠٠٣). *مجمع الأضداد، دراسته في سيره الجواهري وشعره*، بيروت: المؤسسة العربية.
- الجواهري، محمد مهدي (١٩٧٢). *ديوان الجواهري*، بيروت: دارالعودة.
- _____ (١٩٨٨). *ذكرياتي*، دمشق: انتشارات دارالرافدين.
- الجيوسي، سلمى خضراء (٢٠٠١). *الإتجاهات والحركات في الشعر العربي الحديث*، بيروت: مركز الدراسات الإسلامية.
- حافظ، شمس الدين محمد (١٣٩٢). *ديوان حافظ*، تهران: انتشارات مير دشتي.
- رجاني، نجمه (١٣٨٧). *آشنایی با نقد ادبی معاصر عربی*، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- السامرائي، ابراهيم (١٩٦٩). *لغة الشعر عند الجواهري*، (محمد مهدي الجواهري دراسات نقدية)، بإشراف هادي العلوي، نجف: مطبعة النعمان: ١٩٢-١٧٧.
- سلوم، تامر (١٩٨٣). *نظرية اللغة والجمال في النقد الأدبي*، اللاذقية: دارالحوار.
- سوانه، پير (١٣٨٨). *مبانی زیباشناسی*، ترجمه محمد رضا ابوالقاسمی، تهران: ماهی
- شعبان، عبد الحسين (١٩٩٧). *الجواهري جدل الشعر والحياة*، بيروت: دارالكنوز الأدبية.
- شفيعی کدکنی، محمدرضا. (١٣٩١). *رستاخیز کلمات*. چاپ سوم. تهران: سخن
- صالح، علی عزیز (٢٠١٧). «التشكيل المکانی ودوره في التكوين الدلالي عند الجواهري»، *مجلة كلية التربية الأساسية*. ٢٣(٧٠٤): ٩٩.
- صفوی، کوروش (١٣٨٠). *از زبان شناسی به ادبیات: نظم*، تهران: سوره مهر.
- طرخان، علی. (٢٠١٦). «ألفاظ الطبيعة ودلالاتها في شعر محمد مهدي الجواهري». *مجلة جامعة بابل*. ٢٤(٣): ١٧٤٣-١٧١٦
- عبدالمطلب، محمد (١٩٩٤). *البلاغة والأسلوبية*، القاهرة: الشركة المصرية العالمية للنشر.
- عبید، محمد صابر (٢٠٠١). *القصيد العربية الحديثة بين البنية الدلالية والإيقائية*، دمشق: منشورات اتحاد الكتاب العرب: ٢٠٩-١٨٦.
- عز الدين، يوسف (لاتا). *الشعر العراقي أهدافه وخصائصه في القرن التاسع عشر*، القاهرة: دارالمعارف.
- علوان، علی عباس (١٩٧٥). *تطور الشعر العربي الحديث في العراق*، الجمهورية العراقية: منشورات وزارة الأعلام.
- علوی مقدم، مهيار (١٣٧٧). *نظریه های نقد ادبی معاصر، صورتگرایی و ساختارگرایی*، تهران: انتشارات سمت.
- غالب، علی ناصر (٢٠٠٩). *لغة الشعر عند الجواهري*، عمان: دار الحامد.
- فرکلاف، نورمن (١٣٧٩). *تحليل انتقادی گفتمان*، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
- فضل، صلاح (٢٠٠٢). *مناهج النقد المعاصر*، القاهرة: مديريت للنشر والمعلومات.
- فضیلت، محمود (١٣٩٠). *اصول وطبقه بندی نقد ادبی*، تهران: انتشارات زوار.
- القيرواني، ابن رشيق (١٩٧٢). *العمدة في محاسن الشعر ونقده*، تح: محمد محيي الدين عبد الحميد، بيروت: دارالجيل.
- مجلسی، محمدباقر (٢٠٠٨). *بحار الأنوار*، بيروت: مؤسسة الوفاء.
- مكاريك، ايرنا ريما (١٣٨٥). *دانشنامه نظریه های ادبی معاصر*، ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگه.
- الملائكة، نازك (١٩٦٧). *قضايا الشعر العربي المعاصر*، الطبعة الثالثة، بغداد: كتبة النهضة.
- نقیسی، آذر (١٣٦٨). «آشنایی زدایی در ادبیات». *کیهان فرهنگی*، ٦(٢): ٣٧-٣٤.
- ولک، رنه (١٣٨٨). *تاریخ نقد جدید*، ترجمه سعید ارباب شیروانی، تهران: انتشارات نیلوفر.

تحلیل صورة ایران في خلق الأفكار الجمالية والإبداعية لمحمد مهدي الجواهري

حجت رسولي^۱

أبو الحسن أمين مقدسي^۲

سيدة فيروزه حسيني^۳

الملخص

الوحدة هي إحدى التجارب الإنسانية المعقدة التي كانت موضع تأمل منذ القدم. وقد قام علماء النفس بدراسة أبعاد مختلفة لهذه الظاهرة من خلال إجراء دراسات واسعة النطاق. قسم يالوم، الطبيب النفسي المعاصر البارز، بعد أبحاث عديدة، اهتمامات الإنسان الوجودية إلى الخوف من الموت، والمعاناة الناتجة عن الوحدة، والعيشية، والحرية. في هذه المدرسة، تنقسم الوحدة، مع الأخذ في الاعتبار أسبابها وخلفياتها، إلى ثلاثة أنواع: بين الأشخاص، وداخل الشخص، ووجودية. تدرس هذه الدراسة، بالاعتماد على آراء يالوم، مفهوم الوحدة في شعر البردوني من خلال المنهج الوصفي التحليلي، وتسعى للإجابة على السؤالين التاليين: كيف تتجلى الوحدة والقلق الناجم عنها في أعمال بردوني، وما هو الأسلوب الذي اتبعه الشاعر للتعامل مع الوحدة؟ تظهر نتائج البحث أنّ التجارب المريرة التي عاشها، مثل وفاة الأحباء، قد قادتته إلى الوحدة بين الأشخاص، وفي بعد الوحدة داخل الشخص، فإنّ التخلي عن الرغبات وقبول الواجبات قد فرض عليه العزلة. الوحدة الوجودية هي أيضاً هاجس وجودي ووليدة وعي الإنسان بذاته. يلجأ الشاعر إلى الشعر للهروب من معاناة الوحدة، لعله يجد في أحضان الكلمات سلاماً عابراً، لأنه وجد في الشعر المرحم الوحيد لجرحه الوجودي.

الكلمات المفتاحية: الدراسات متعددة التخصصات، الشعر المعاصر، الوحدة، إرفين يالوم، عبدالله البردوني

۱- أستاذ في فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة الشهيد بهشتي، طهران، إيران.

۲- أستاذ في فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة طهران، طهران، إيران.

۳- طالبة دكتوراه في فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة الشهيد بهشتي، طهران، إيران.